

Pors urbanes i demandes de seguretat: la repressió preventiva

JORDI BORJA I SEBASTIÀ

Geògraf urbanista. Director d'Urban Technology Consulting

77

1. INTRODUCCIÓ

La *guerra preventiva* és una aportació del govern Bush que ha contribuït considerablement a augmentar la violència i la inseguretat en el món. Les pors i les conseqüents demandes de seguretat ciutadana han provocat respostes oficials, de caràcter populista, que exciten la dimensió irracional de la por i que designen genèricament col·lectius socials com a potencialment perillosos, sobre els quals, primer, hi cau l'estigma i, després, la *repressió preventiva*. No cal dir que aquestes polítiques estan destinades a tenir uns efectes perversos, contribueixen a excitar les pors més irracionals i provoquen demandes creixents de més seguretat. El resultat és el contrari del que teòricament es pretén: la violència i la inseguretat tendeixen a créixer: d'una banda, les forces policials o els cossos de seguretat formals o informals actuen sobre els col·lectius designats amb arbitrarietat i/o de forma desproporcionada i, de l'altra, membres d'aquests col·lectius consideren que si de totes maneres seran perseguits tant se val si han comès o no actes transgressors. I la psicopatologia col·lectiva d'una societat que se sent més amenaçada o, almenys, pertorbada, en el seu petit benestar es multiplica, malgrat que els perills són sovint irreals o molt exagerats.

Les pors urbanes tenen bases objectives, però no sempre estan causades per fets delictius. La por als altres, per desconeguts o diferents, com succeeix amb els immigrants, n'és un cas. Només una ínfima minoria de la població immigrant està vinculada amb la delinqüència urbana però per a molta gent això sembla suficient per a culpabilitzar els de *fora*, amb més facilitat encara si el color de la pell, la religió o la llengua fan palesa la seva diferència. Les diversitats culturals s'expressen en pautes de comportament diferents, especialment en l'espai públic, que és sempre un espai conflictiu.

Els joves avui, un altre col·lectiu sovint estigmatitzat, no repeteixen ni assumeixen pautes heretades dels grans i tenen una presència en l'espai públic superior a

altres èpoques. I no sempre s'hi troben a gust, a la *nova societat*. El desfasament entre la realitat en la qual es troben en arribar a l'edat adulta, la precarització del treball o l'atur, les escasses possibilitats de mobilitat social ascendent i d'igualar l'estatus dels pares xoca amb les expectatives generades per la família, l'ambient social, l'educació i els models *globals* que transmeten els mitjans de comunicació. Cal també remarcar l'afebliment de les estructures de socialització tradicionals (l'Església, la nació Estat, els partits polítics o els moviments socials històrics) i de la família. Tot plegat porta cap a una mena d'anomia, meitat marginació, meitat rebel·lió, de molts joves respecte de les institucions i les normes establertes.

Els joves i els immigrants han estat en els darrers anys els principals col·lectius estigmatitzats per mitjans de comunicació conservadors i per autoritats i partits polítics a la recerca d'un vot fàcil, mitjançant l'estímul de les pulsions més egoistes de la població. Darrerament, però, sembla que s'hi ha afegit un col·lectiu més heterogeni, al qual podem anomenar el dels *pobres i lletjos*, els qui pertorben una visió idíl·lica de l'espai públic. El llibre de recent publicació de Loïc Wacquant, *Punir les pobres*, té un títol prou expressiu. A Catalunya en tenim un exemple prou conegut: la nova Ordenança de Civisme de Barcelona, mal anomenada «Mesures per fomentar i garantir la convivència ciutadana a la ciutat de Barcelona», que va ser aprovada a finals de 2005. En aquesta ordenança s'estableix un curiós dret ciutadà, el *dret a no veure*. Els qui dormen al carrer, els qui demanen caritat, les prostitutes, els qui mengen o beuen en un banc públic, els qui patinen, els grafiters, etc. Tots ells, segons les ordenances, representen un perill o una molèstia i cal «preservar els usuaris de la via pública de la immersió obligada en un context visual» tan poc agradable. Sobre les ordenances ja hi tornarem.

En aquesta nota volem apuntar els següents punts de reflexió i debat.

- Primerament: en les nostres societats urbanes, hi ha col·lectius perillosos o pautes de comportament diverses? Es poden posar tots en el mateix sac? Els fets delictius, els actes de violència sobre les persones o els seus béns o sobre béns públics (actes individuals i degudament inclosos en les lleis vigents), es poden barrejar amb les molèsties derivades de la convivència entre persones que no comparteixen usos i costums?
- Segon: quin significat tenen aleshores les polítiques públiques que hem anomenat de *repressió preventiva*? Quines conseqüències es poden preveure?
- Tercer: hi ha una alternativa a les pors i a l'escalada de violència social que generen tant les contradiccions de la nostra societat com els efectes perversos de les polítiques repressives basades en l'amalgama de comportaments i l'estigmatització de col·lectius socials.

2. CLASSES PERILLOSES I INSEGURETAT URBANA

Un llibre clàssic, *Classes laborieuses, classes dangereuses* (de l'historiador Louis Chevallier), va analitzar com en el segle XIX la societat burgesa va estigmatit-

zar el conjunt de les classes treballadores (immigrants recents, població marginal pobre, exèrcit de reserva de mà d'obra) com a *perillosos*. Així es barrejava la delinqüència i la misèria, la procedència rural i la crítica o la rebel·lió davant de l'ordre social. Ara, l'estructura de la societat no és la mateixa; la base social temerosa dels canvis és més extensa i els col·lectius percebuts com a *perillosos* no semblen tan nombrosos i són més heterogenis. Es barregen en el mateix sac els moviments de joves altermundialistes i els *sense* (sostre, papers, feina, família...); el terrorisme i els qui van a la mesquita; la petita delinqüència urbana i els immigrants; els ambulants i altres treballadors informals i els col·lectius violents, siguin anarquistes o nazis; les manifestacions polítiques *no autoritzades* i els grups informals que fan destrosses en el mobiliari urbà; els qui molesten els veïns amb la música o la gresca al carrer i els *sospitosos* per com van vestits o el color de la pell; les prostitutes, els transvestits i els grafiters o els qui fan acrobàcies a les cantonades. Es fa una amalgama de comportaments molt diversos, uns que ja són objecte de normes clares i contundents (en general en el Codi penal i en diverses reglamentacions municipals), altres que són simplement conflictes derivats de la convivència entre gent diferent en l'espai públic, altres que la percepció de perillositat és conseqüència de les pors sovint extremades per una dosi d'irracionalitat o d'ignorància de la població i de la manipulació populista de les autoritats. I altres que no representen cap risc real excepte ferir la sensibilitat dels qui no volen veure allò que no els agrada o els provoca mala consciència.

Dues consideracions més per acabar aquest punt: sobre les pors i la intolerància d'uns i l'afany repressiu dels altres.

Les pors poden ser o semblar irracionals, però no són gratuïtes. Hi ha les pors derivades de les incerteses generades per processos globals, com la precarització del treball i l'atur, la desvalorització de les habilitats i dels oficis adquirits, la pèrdua de límits i de referents dels territoris habitats, la manca o la feblesa de les institucions o organitzacions d'integració social, la crisi general de molts serveis de l'estat del benestar (habitatge, sanitat, pensions de vellesa). Hi ha també, però, pors més locals o conjunturals, com ara la presència en el mateix territori de *competidors* en el mercat de treball i en l'accés als serveis socials com són els immigrants, la dificultat de suportar la diferència en els espais compartits, les pors atàviques respecte a certs grups ètnics o religiosos agreujades ara pel fantasma del terrorisme. En alguns casos el rebuig respon a interessos molt concrets, com el fet que la proximitat de la mesquita o del locutori no devaluï el pis de propietat, o que els baixos ingressos dels nousvinguts no els doni preferència a l'hora d'accedir a un habitatge social o a una beca de menjador a l'escola. I, finalment, hi ha pors davant el creixement percebut, no sempre real, de la delinqüència urbana, a causa no solament de la droga (en general afecta una població estabilitzada) sinó també per l'augment de les desigualtats socials i perquè la immigració acceptada de facto però no legalitzada i l'atur i manca de perspectives dels joves genera violència gratuïta o expressiva que amplifica la percepció dels actes delictius (robatoris, màfies diverses vinculades a la droga, prostitució, tràfic d'objectes robats, etc.).

Un grup especialment sensible a la inseguretat, per la seva vulnerabilitat, és el dels comerciants, que tenen també una gran capacitat de difusió i amplificació

de la inseguretat. Cal afegir, però, que sovint altres grups que manifesten més por no són els qui pateixen més la violència o són víctimes dels actes delictius que sovint es donen en altres zones de la ciutat i afecten gent que s'expressa poc (per exemple els turistes).

Davant d'aquest panorama, ens podem explicar l'afany repressiu dels poders polítics? És la solució fàcil i governs de dretes i esquerres l'han practicada recentment, tant el PP a Espanya com el govern laborista de Blair, al Regne Unit, per no citar el ministre de l'Interior francès, Sarkozy, que va tenir la capacitat de multiplicar la rebel·lió de les *banlieues* a la tardor del 2005 amb les seves declaracions ofensives contra els habitants de les perifèries. Ja ho hem dit abans: la repressió amalgamàtica genera arbitriietat i injustícia, provoca reaccions de violència a escales superiors. Aleshores la tensió afecta col·lectius socials estigmatitzats per la seva diferència o marginació i després criminalitzats. I la conseqüència és que la lògica repressiva desemboca en la *repressió preventiva* sobre col·lectius socials sencers.

3. LA REPRESSIÓ PREVENTIVA: UNA LòGICA INFERNAL

La repressió preventiva té fonaments ideològics, tant absurds com perillosos. El cas de l'anomenada *Ordenança del Civisme de Barcelona* parteix d'una constatació tan significativa com falsa: considerar que avui «no vivim ja en una societat tradicional ni homogènia on les normes establertes eren conegudes, compartides i observades per la majoria». L'alcalde Joan Clos escriu quelcom de semblant en l'article de presentació de la revista de luxe de l'Ajuntament (*Barcelona Metròpolis Mediterrània*) quan constata que «l'enyorança del passat homogeni no ens servirà de res». Considerar homogènia una ciutat com Barcelona és realment sorprenent. Parlem de la ciutat coneguda com la *rosa roja* de l'anarquisme; la ciutat dels *rebomboris del pa* del segle XVIII; la ciutat *far revolucionari* entre les ciutats europees protagonistes de la societat industrial, segons Hobsbawm; de *quan mataven pels carrers* a inicis del segle XX, com titulava la seva novel·la Joan Oller i Rabassa; la ciutat que fa la seva peculiar revolució urbana en plena Guerra Civil amb la municipalització de la propietat urbana; la ciutat que va ser durant el franquisme avantguarda dels moviments populars urbans. Societat homogènia? Una ciutat, ben al contrari, marcada per la desigualtat social, per la immigració a qui deu el 90% del seu creixement en el segle XX, pel debat polític i cultural on s'oposen models de societat diferent, per la conflictivitat social present en el conjunt del seu territori.

Aquesta referència a una utòpica societat homogènia del passat expressa la societat urbana ideal que es vol reconstruir. I per fer-ho possible cal suprimir els diferents, els marginals, els alternatius. És l'expressió d'una cultura política pròpia de molts governants que no pot assumir el conflicte, especialment si ve de sectors populars, considerats clientela captiva, o de sectors febles o vulnerables, als quals es menysprea i es considera que prou agraïts han d'estar per rebre engrunes dels serveis socials. La repressió preventiva no és solament una acció sancionadora de conductes individuals. És la criminalització dels col·lectius socials als quals es vol

negar la seva existència i que desapareguin de la vista dels ciutadans homogeneïtzats o seran penalitzats.

En el cas de l'ordenança barcelonina, és prou conegut que hi ha una motivació política conjuntural: la de frenar la davallada d'una Alcaldia que no aconsegueix recuperar-se de la pèrdua de credibilitat que va causar el Fòrum de les Cultures. Ha utilitzat un procediment típic del populisme reaccionari, equivalent, en l'àmbit local, al que fa servir el govern Bush en l'àmbit global. Primer assumir com a prioritat política les pors dels ciutadans integrats però angoixats per les incerteses i excitats per les campanyes de l'oposició conservadora i especialment d'alguns mitjans de comunicació com ara *La Vanguardia*. Després, construir un discurs amenaçador contra tot allò que molesta i posar en el mateix sac una amalgama de col·lectius i de conductes que no tenen gairebé res en comú, excepte la capacitat d'irritar l'hipotètic *hominus conservatorum*. I, finalment, perpetrar unes ordenances que apliquen sancions a tots aquells susceptibles de ferir, amb la seva presència a l'espai públic, el ciutadà normalitzat. La llista ja l'hem fet a l'inici del punt anterior. Els ciutadans demostraran el seu civisme exercint de delators (6 articles s'hi refereixen) i els estrangers veuran facilitada la seva *regularització* si col·laboren en l'aplicació de l'ordenança. Per menys, l'exministre de l'Interior del govern francès, Charles Pasqua, va provocar una dura reacció dels partits d'esquerres, dels sindicats i organitzacions ciutadanes i de drets humans i, especialment, d'amplis col·lectius culturals i professionals.

Però, per elaborar aquesta ordenança calia trobar una base *ideològica* i només podien trobar-la en el pensament més reaccionari, el que nega la possibilitat d'una transformació social que superi les exclusions del present i nega també la legitimitat dels sectors que expressen les contradiccions de la societat actual. En conseqüència, pretén suprimir-los de l'escena pública. Solament a partir d'aquests pressupòsits, de la vocació proclamada de restablir una societat homogènia i de la consideració d'il·legítima i perillosa per a la convivència de qualsevol conducta contrària a l'ordre establert, es podia justificar una acció repressiva envers tots els grups socials molestos o desagradables, als quals se'ls barreja amb les minories delictives o violentes.

El principal efecte d'aquesta opció política és que l'estigmatització dels col·lectius socials crea un quadre interpretatiu que condiciona l'avaluació de les conductes individuals. I en lloc d'adreçar-se i, eventualment, sancionar prostitutes, pobres, *tops manta* o joves de *botellón* que realment (excepcionalment) estiguin causant molèsties, per la seva actitud agressiva, a d'altres ciutadans, és perseguir les persones que tinguin aspecte de ser prostitutes, pobres, *tops manta* o joves bevent tranquil·lament una cervesa. Primer, doncs, hi haurà arbitrarietat i agressivitat cap a tots els col·lectius considerats perillosos, molestos o desagradables. Després, les forces policials es cansaran de fer el ridícul caçant mosques a cops de canó i oscil·laran entre la impunitat i l'acció excessiva. Sempre, en un cas o l'altre, hi haurà més injustícia i els problemes de convivència que es pretenien arreglar s'hauran agreujat.

En el darrer punt que segueix exposarem alguns criteris per orientar polítiques contra la por i la inseguretat referides a les tres situacions citades a l'inici: immigra-

ció i relació amb l'entorn, joves i espai públic i finalment presència de la marginalitat en el camp visual de la ciutadania.

4. NO TENIR POR DE LA POR: UNA ALTRA SEGURETAT ÉS POSSIBLE

Un exemple: el de la mesquita. Els veïns del barri on es vol obrir una mesquita s'hi oposen. Amb violència fins i tot. Amb un discurs racista, xenòfob. Amb pors. Por del terrorisme i de la violència que es pot generar per la fricció en àmbits reduïts. Por de la diversitat, de les molèsties que poden crear gent amb pautes de comportament que semblen molt diferents. Por de la devaluació de la seva propietat —l'habitatge que probablement és l'únic estalvi important de la família—, davant la proximitat de la mesquita. I davant la por dels veïns els governs locals habitualment, també, tenen por. Por de perdre vots —els *altres* no voten. Por de la confrontació, d'exercir la força de la llei per defensar els drets dels més febles, els treballadors immigrants. Por d'aparèixer com a defensor de col·lectius dels quals s'ha contribuït o s'ha acceptat l'estigma.

Una altra política és possible. Imposar, sense cap dubte, el dret, que la llei reconeix, que un col·lectiu, sigui quina sigui la seva nacionalitat i la seva religió, pugui disposar d'un local propi. Sancionar els comportaments racistes i excloents. Però, sobretot, valoritzar la cultura i els costums dels altres, quan no suposen un atemptat als drets humans, quan no neguen valors que considerem universals. No es fa així, ni s'intenta. Fa un parell d'anys, comentant amb la regidora de Participació Ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona les resistències de la gent de barris populars a acceptar les mesquites i el discurs xenòfob que expressaven, vaig argumentar que no resoldríem res lamentant aquests comportaments i al mateix temps cedint a les seves pressions, ja que dubtava, en aquest cas, de la capacitat dels ajuntaments d'imposar-se i de defensar els drets legítims dels que volien la mesquita. Solament valoritzant allò que ara no es vol, precisament per considerar-lo devaluador, podríem superar la contradicció entre els drets d'uns i les pors dels altres. I vaig suggerir-li que convenia oferir als musulmans locals de qualitat per obrir una mesquita al Barri Gòtic, a prop de la catedral, i una altra a la part alta del passeig de Gràcia o de la Diagonal. La resposta no podia ser més hiperealista i absurda, radicalment decebedora: «no és possible, perquè en aquestes zones els locals són molt cars».

Per tant una altra seguretat —no la seguretat fictícia i injusta, basada en l'estigma justificador de la repressió— és possible. La que deriva de l'acceptació de l'altre, del reconeixement dels seus valors i dels seus drets. En la pràctica vol dir promoure que persones procedents de la immigració s'integrin en els organismes de serveis socials, a l'ensenyament i a la sanitat, a les policies i a la justícia. Una política democràtica de seguretat implica també reconèixer els drets polítics complets a tots aquells que tenen residència legal en el país, sigui quina sigui la seva nacionalitat d'origen. No hi ha deures sense drets!

La conflictivitat en l'espai públic és gairebé sempre un indicador de la qualitat d'aquest espai, de la seva polivalència, de la seva capacitat d'adaptar-se a usos

diversos i a qualsevol hora. En l'espai públic la convivència, doncs, no és fàcil i calen unes pautes mínimes compartides per tal que sigui possible. La qüestió és com construir aquestes pautes. La via fàcil, però, que pot generar més problemes dels que pretén resoldre, és la vigilància i la sanció aplicable a una casuística tan interminable com arbitrària de comportaments, que degenera sovint en el fet d'identificar certs col·lectius com a causants de la pertorbació de la convivència, normalment els joves. La meitat de les denúncies per incompliment de la surrealista ordenança del civisme de Barcelona es refereixen a joves per pintades o instal·lar cartells i per consum de begudes alcohòliques. Sense excloure la conveniència de la vigilància i de la capacitat sancionadora, sembla que aquesta forma de garantir la convivència hauria de ser més l'excepció que la regla. Les experiències més positives són les que han estat el resultat de diàlegs i pactes entre els diferents actors presents en l'espai públic. L'Administració pública hauria de practicar més la mediació que no pas la regulació, més la negociació que no la sanció. I evitar de contribuir a estigmatitzar pel seu aspecte els joves presents en l'espai públic, confonent sovint comportaments expressius més o menys discutibles amb delictes o faltes que requereixen sanció immediata.

Finalment, cal referir-se a la gran diversitat de comportaments que, segons la citada ordenança, es refereixen a la preservació del *context visual*. Els qui demanen caritat, els sense sostre, les prostitutes, els *tops manta*, els nens del carrer, els qui distribueixen publicitat o netegen el vidre del cotxe, etc., són realment una causa d'inseguretat? La pobresa, la marginalitat, l'exclusió social fan por? Segurament en societats consumistes i on una part important de la població és relativament benestant no és agradós conviure en l'espai públic amb les expressions, sovint extremes, dels qui han quedat fora del circuit del consum formal d'una ciutadania que les administracions consideren més usuaris, clients i electors que ciutadans. La forma més indigna de tractar aquesta població exclosa és considerar-los col·lectivament com un perill potencial o una agressió a la nostra *sensibilitat*, estigmatitzar-los. Hi ha altres formes d'actuar, les polítiques de protecció i d'integració, sense dubte, i les preventives en molts casos. Però també la tolerància, l'acceptació de la seva existència, la maduresa democràtica de no tenir por de mostrar les nostres faltes, les víctimes del nostre model de societat. És el veritable civisme.

5. CONCLUSIÓ

Amb aquestes reflexions i proposicions no pretenem defugir la doble realitat: la de la por, més o menys «justificada» però molt present en la vida urbana actual, i la dels comportaments agressius respecte a les persones i als béns públics i privats que es donen en l'espai col·lectiu. Són conductes individuals que ja estan tipificades i que cal aïllar de les pors, molèsties o incidents que es donen en la convivència en l'espai públic. Hem pretès només contribuir a explicar les pors, distingint entre les que tenen causes objectivables i les que expressen percepcions socials causades per prejudicis i estigmes en els quals administracions públiques i

mitjans de comunicació tenen molta responsabilitat. I, també, hem volgut mostrar que les polítiques destinades a reconstituir un ambient més segur sovint tenen els efectes contraris.

Quan es practica l'amalgama i s'opta per la repressió preventiva indiscriminada es comet un error i una injustícia. Un error, ja que es provoca un efecte pervers i es crea o s'agreuja el problema que es vol evitar o resoldre; es converteix en delinqüent una població que no ho era i es genera una violència superior a la que existia anteriorment. I una injustícia, en estigmatitzar col·lectius socials i convertir els seus membres en *sospitosos*, les conductes dels quals seran jutjades a partir d'aquest prejudici. Molts dels comportaments que es volen evitar o sancionar són amb prou feines faltes. Però criminalitzar col·lectius socials és un crim, un crim d'Estat.